

Kinderen liggen wakker van dyslexie

*Rapport van een inventariserend onderzoek
naar sociaal-emotionele problemen bij
kinderen met dyslexie, IWAL Amsterdam,
september 2008*

auteur: Jurgen Tijms

onderzoekers: Edwina Romswinkel, Universiteit van Amsterdam
Jurgen Tijms, IWAL

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
Resultaten	5
Algemene Kenmerken van de Steekproef	5
Sociale Contacten	5
(Faal)angst en Stress	6
Agressief Gedrag	7
Ongelukkigheid	7
Slaapproblemen	8
Kwalitatieve Informatie	10
Conclusies	11
Referenties	12

Samenvatting

Amsterdam – Een derde van alle kinderen met dyslexie heeft problemen met het 's avonds in slaap vallen, één op de vier slaapt onrustig en één op de vijf wordt 's morgens te vroeg wakker. Ook is er onverwacht veel sprake van lusteloos gedrag. Dit blijkt uit onderzoek van het IWAL Instituut voor Dyslexie naar de sociaal-emotionele gevolgen van dyslexie bij kinderen tussen zeven en dertien jaar oud. De resultaten worden op dinsdag 9 september op een opmerkelijke manier overhandigd aan SP Tweede Kamerlid Renske Leijten op het Binnenhof. Op deze dag viert het IWAL tevens haar 25 jarig jubileum.

Bijna de helft is erg zenuwachtig als er gepresteerd moet worden, het stellen van vragen in de klas levert voor ruim een kwart angst en stress op, één op de vier kinderen heeft regelmatig last van buikpijn. Door dyslexie hebben kinderen een laag zelfvertrouwen. Het feit dat 16% regelmatig lusteloos gedrag vertoont, is opmerkelijk. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau blijkt namelijk dat kinderen de bovenbouw van de basisschool als een zeer gelukkige periode beschouwen. Het onderzoek, waaraan 140 ouders hebben meegewerkt, is gebaseerd op gegevens die vijftientig jaar lang door het IWAL zijn verzameld.

Vicieuze cirkel

Uit wetenschappelijk onderzoek is bekend dat stress en angst leiden tot slaapproblemen. Het IWAL vindt het zorgelijk dat één op de drie kinderen met dyslexie slaapproblemen heeft, omdat dit een sterk onderbelicht probleem is dat in de basisschoolleeftijd kan leiden tot meer stress, problemen met aandacht, geheugen, en probleemoplossend vermogen in de klas en tot een verslechtering van de schoolprestaties. Kortom: deze kinderen dreigen in een vicieuze cirkel te belanden. Het IWAL gaat hier in samenwerking met de UVA en het Slotervaartziekenhuis in Amsterdam verder onderzoek naar doen.

Top 5 van sociaal-emotionele problemen

1. Zenuwachtig als er gepresteerd moet worden (proefwerk, spreekbeurt 44 %) 2. Problemen met in slaap vallen 's avonds (33 %) 3. Faalangst (32,4 %) 4. Weinig zelfvertrouwen (26 %) 5. Regelmatig lusteloos gedrag (16 %)

Dyslexie hardnekkig

Het belangrijkste kenmerk van dyslexie is dat mensen een hardnekkig probleem hebben bij het aanleren en vlot toepassen van het lezen en spellen. In Nederland heeft ongeveer 4 % van de bevolking ernstige dyslexie, dat zijn ruim 600.000 mensen. Jaarlijks stromen naar schatting 200.000 leerplichtige kinderen het onderwijs in, van deze groep hebben 7200 kinderen professionele begeleiding nodig. Een gedeelte van de inkomsten wordt door het IWAL geïnvesteerd in wetenschappelijk onderzoek om de huidige behandelmethoden te verbeteren. Kijk op www.iwal.nl.

Inleiding

In de internationale literatuur over dyslexie zijn aanwijzingen te vinden omtrent sociaal emotionele problemen bij kinderen met dyslexie. Om hier een beter inzicht in te krijgen is een vragenlijst afgenomen onder ouders van kinderen met dyslexie. Doel was een eerste verkenning naar de ernst van de sociaal-emotionele gevolgen van dyslexie. De vragenlijst is afgenomen in de maand juni 2008 op de verschillende vestigingen van het IWAL. Een totaal van 140 ouders heeft aan het onderzoek deelgenomen.

Middels deze vragenlijst werden verschillende aspecten van het sociaal-emotioneel functioneren in kaart gebracht, te weten:

1. sociale contacten
2. (faal)angst en stress
3. agressief gedrag
4. ongelukkigheid
5. slaapproblemen

De vragenlijst bestond uit 20 gedragsbeschrijvingen en had een vijf-punts antwoordschaal, waarmee de ouder kon aangeven hoe goed of slecht de beschrijving op het kind van toepassing was.

Resultaten

1. Algemene Kenmerken van de Steekproef

De steekproef bestond uit 140 kinderen met dyslexie. De kinderen varieerden in leeftijd van 7 jaar tot en met 13 jaar; de gemiddelde leeftijd was 9,85 jaar (SD = 1,43). In Tabel 1 is de spreiding van de steekproef over de verschillende leeftijden weergegeven.

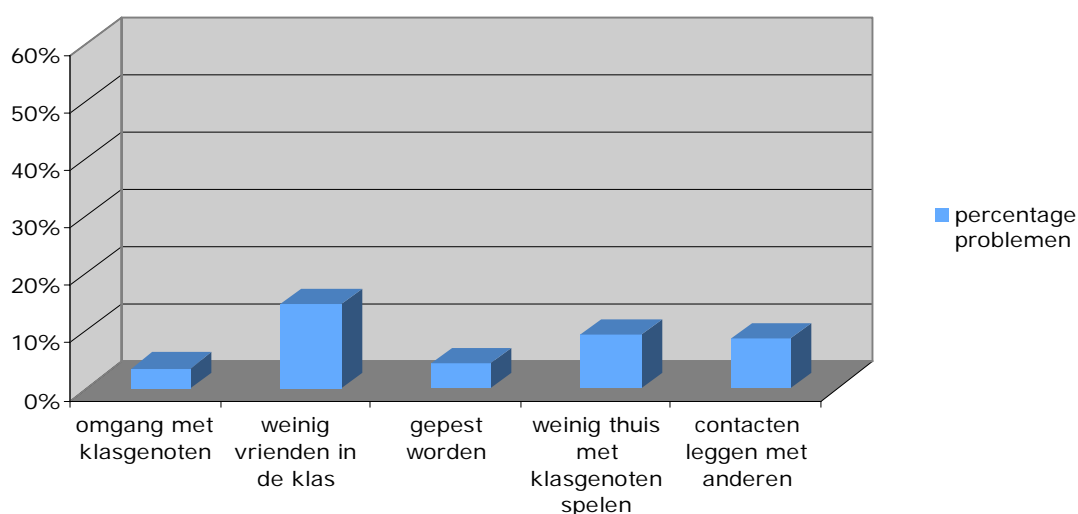
Tabel 1: *Leeftijdsspreiding (in %)*

leeftijd	percentage
7	5%
8	15%
9	19%
10	26%
11	25%
12	8%
13	2%

2. Sociale Contacten

Op het vlak van sociale contacten zijn er geen opvallende problemen, de mate van problemen op de verschillende ondervraagde aspecten van sociale omgang zijn betrekkelijk laag. Zo wordt bij één op de twintig kinderen met dyslexie aangegeven dat er problemen zijn met omgang met de klasgenootjes en eveneens bij één op de twintig dat er sprake is van gepest worden. Het hoogste percentage in deze categorie was een kleine 15% die in de klas weinig vriendjes of vriendinnetjes heeft. Zie Figuur 1 voor een overzicht van het optreden van problemen op het vlak van sociale contacten.

Figuur 1: *Problemen op vlak sociale contacten (in %)*

3. (Faal)angst en Stress

Kinderen met dyslexie lijken in forse mate last te hebben van faalangst en stress op school. Maar liefst 44% is érg zenuwachtig wanneer hij of zij moet presteren op school, zoals bij een toets, proefwerk of spreekbeurt. De ouders geven bij één derde van de kinderen met dyslexie aan dat er sprake is van faalangst; ruim een kwart van de kinderen heeft weinig zelfvertrouwen. Het last hebben van buikpijn, een potentieel psychosomatische indicator van spanning, wordt bij een kwart van de kinderen gerapporteerd.

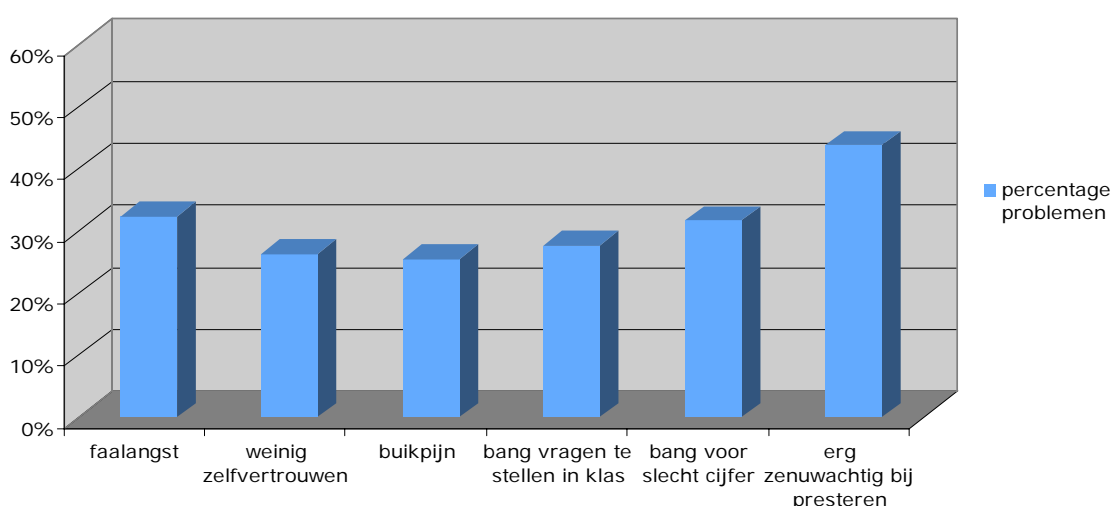
Ter contrast, over het algemeen wordt aangenomen dat van de algemene populatie scholieren ongeveer 10 procent last heeft van faalangst; dit suggereert dat faalangst bij kinderen met dyslexie ruim drie keer zoveel voorkomt. Onderzoek van het Trimbosinstituut (Ter Bogt, Van Dorsselaer, & Vollebergh, 2003) wijst uit dat 9,5% van de basisscholieren in Nederland regelmatig buikpijnklachten heeft, beduidend lager dan de 25,5% die in het onderhavige onderzoek bij kinderen met dyslexie gerapporteerd is.

De resultaten sluiten bovendien aan bij internationale bevindingen die evidentie leveren dat kinderen met dyslexie een verhoogd risico hebben op een negatief zelfbeeld en hoge stressniveaus (Ingesson, 2007; McNulty, 2003). Verschillende longitudinale onderzoeken geven aan dat angstproblemen bij kinderen met dyslexie en andere emotionele problematiek ontstaat als gevolg van de leesproblemen (zoals Ackerman, Izard, Kobak, Brown, & Smith, 2007; Poskiperta, Niemi, Lepola, Ahtola, & Laine, 2003). Stressoren die gerelateerd zijn aan leesproblematiek lijken een

essentiële factor te vormen in deze relatie tussen dyslexie en angst (Maughan & Carroll, 2006).

Uit onderzoek onder een groep volwassenen met dyslexie van Ruijsenaars e.a. (2008) komt naar voren dat driekwart van hen aangeeft last te hebben van onzekerheid, frustratie en faalangst. Bovendien blijken volwassenen met dyslexie met een laag zelfbeeld dit reeds tijdens de basisschoolleeftijd te ontwikkelen (Hellendoorn, 1998). Dit suggereert dat wanneer een en ander op zijn beloop wordt gelaten, de klachten een chronische vorm kunnen aannemen. Vroegtijdig ingrijpen is derhalve geïndiceerd.

Figuur 2: *Problemen op vlak (faal)angst en stress (in %)*

4. Agressief Gedrag

In de vragenlijst is ook gevraagd of het kind op school agressief gedrag vertoont. De resultaten suggereren dat er geen sprake is van een verhoogde mate van agressief gedrag onder kinderen met dyslexie. Slechts bij 5,8% van de steekproef werd aangegeven dat er sprake was van agressief gedrag op school.

5. Ongelukkigheid

De mate van ongelukkigheid is in de vragenlijst geoperationaliseerd als het regelmatig vertonen van lusteloos gedrag. In tegenstelling tot het vorige aspect van sociaal-emotioneel functioneren, gaven de resultaten hier wel een relatief hoge score. Maar liefst 16,1% van de kinderen met dyslexie vertoont volgens de uitkomsten regelmatig lusteloos gedrag. In schril contrast hiermee staat zowel het

recente rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp, & Reijneveld, 2005) als dat van het Trimbosinstituut (Ter Bogt e.a., 2003) naar onder meer het welbevinden van kinderen in Nederland, die expliciet concluderen dat kinderen de bovenbouwfase van de basisschool beschouwen als een zeer gelukkige periode.

In lijn hiermee komt uit de internationale literatuur naar voren dat volwassenen met dyslexie een verhoogde kans op depressieve klachten hebben (Boetsch, Green, & Pennington, 1996; Undheim, 2003). Onderzoek naar de ervaringen van Nederlandse volwassenen met dyslexie laat zien dat 40% van hen aangeeft tijdens het voortgezet onderwijs (periodes van) depressieve gevoelens gehad te hebben, voortkomend uit hun dyslexie (Van Dijk-Slettenhaar, 1999). Dit suggereert dat het in dit onderzoek gevonden resultaat van 16% kinderen met dyslexie die regelmatig lusteloos gedrag vertonen een eerste signaal kan zijn van de ontwikkeling van depressieve klachten op latere leeftijd bij een fors percentage van de mensen met dyslexie.

6. Slaapproblemen

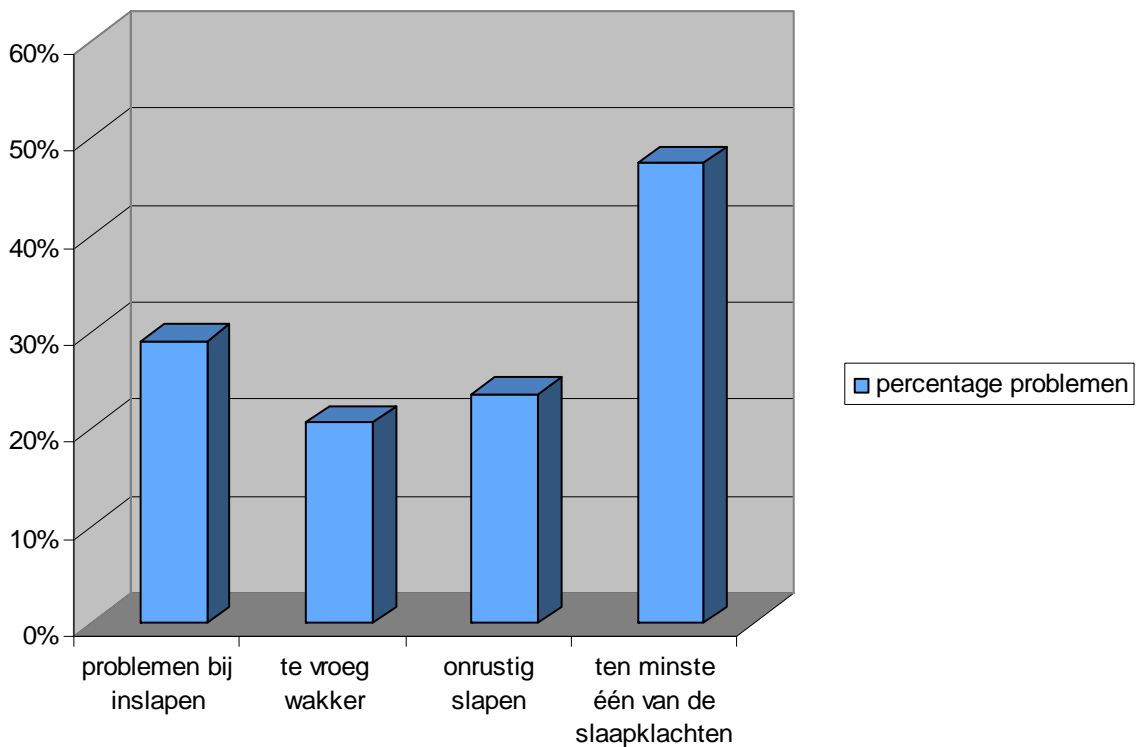
Een onderbelicht probleem bij schoolgaande kinderen zijn slaapproblemen. Zo kunnen onder meer inslaap- en doorslaapproblemen, arousalproblemen tijdens de slaapcyclus en excessieve slaperigheid overdag optreden. Deze problemen kunnen naast medische oorzaken ook ontstaan uit sociaal-emotionele problematiek en kunnen een negatieve invloed op iemands functioneren hebben. In dit licht worden slaapproblemen beschouwd als “de barometer van de fysieke en mentale gezondheid van een kind” (Owens, 2007, p. 354). Verhoogde stress-niveaus zijn een belangrijke niet-medische oorzaak van slaapproblemen (Blunden, Hoban, & Chervin, 2006; Sadeh, Raviv, & Gruber, 2000). Aangezien sociaal-emotionele problemen, waaronder verhoogde stress-niveaus, aanwezig zijn bij kinderen met dyslexie, is een verhoogd risico op slaapproblemen bij deze kinderen aannemelijk. Bovendien kunnen slaapproblemen op hun beurt leiden tot a) gedragsproblemen, waaronder een lage frustratietolerantie met als gevolg geïrriteerdheid en agressief gedrag en ook impulsiviteit; b) emotionele labiliteit; c) cognitieve problemen zoals op het vlak van probleem oplossen en werkgeheugen; en d) tenslotte zwakkere prestaties op schoolse vaardigheden (Blunden et al., 2006). Slaapproblemen kunnen derhalve tot een vicieuze cirkel leiden.

In de literatuur zijn echter geen gegevens bekend omtrent de prevalentie van slaapproblemen bij kinderen met dyslexie. Derhalve hebben we in het onderhavige verkennende onderzoek een eerste aanzet gegeven tot het in kaart brengen van slaapproblemen onder kinderen met dyslexie. Drie verschillende aspecten van het slapen zijn hiermee onderscheiden, te weten problemen met inslapen, onrustig

slapen, en te vroeg wakker worden. De resultaten lieten substantiële percentages van slaapproblemen onder de groep kinderen met dyslexie zien. Eén op de drie kinderen heeft problemen met inslapen, 23,6% heeft klachten betreffende onrustig slapen en 's nachts wakker worden, en 20,7% van de kinderen blijkt te vroeg wakker te worden. Ten slotte komt uit de vragenlijst naar voren dat maar liefst 47,4% van de kinderen met dyslexie ten minste één van deze drie slaapklachten vertoont.

Gegevens omtrent de prevalentie van slaapproblemen onder kinderen in de basisschoolleeftijd zijn uiteenlopend; dit vraagt om voorzichtigheid in de interpretatie van deze gegevens. Een zeer uitgebreid prevalentie-onderzoek is in Finland uitgevoerd onder bijna 6000 kinderen in de basisschoolleeftijd (Paavonen e.a., 2000). Hieruit kwam naar voren dat zo'n 20% van de ouders problemen in het slaappatroon van hun kind rapporteerden; 11% had moeite met inslapen. Caroline Kluft van het Centrum voor Slaap- en Waakstoornissen in Den Haag liet in J/M (2004) opschrijven dat 8,1% van de 4-12 jarigen inslaapproblemen heeft en dat 9,8% kampt met doorslaapproblemen. Een en ander suggereert dat het aantal kinderen met dyslexie met problemen met inslapen (30%) een drievoud is van wat gerapporteerd wordt onder de algemene populatie (rond de 10%).

Figuur 3: *Slaapproblemen (in %)*

In de literatuur wordt stress als een belangrijke factor in slaapproblemen genoemd. In samenhang hiermee blijkt in dit onderzoek dat er significante correlaties zijn tussen inslaapproblemen en vijf van de zes categorieën van faalangst en stress.

7. Kwalitatieve Informatie

Veel ouders hebben niet alleen de vragen beantwoord maar ook nog een toelichting gegeven. De meest opvallendste uitkomst hiervan is dat verschillende ouders van kinderen die inmiddels een periode in behandeling zijn voor hun dyslexie, aangeven dat als zij de vragenlijst voor de start van de behandeling hadden ingevuld, zij de problematiek als beduidend ernstiger hadden geduid. Zo stelt één van hen: “A. is na een half jaar IWAL [hiermee wordt bedoeld de dyslexiebehandeling, JT] zichzelf veel beter gaan voelen. Met name zijn zelfvertrouwen en zelfbeeld. En hoofdpijn en andere lichamelijke klachten zijn weg.”

Conclusies

1. Dit onderzoek is een verkennende studie waarin gepoogd is een aantal aspecten van het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen met dyslexie in kaart te brengen. Zo is er geen sprake geweest van een controlegroep met niet-dyslectische kinderen. De resultaten moeten derhalve met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Het onderzoek heeft vooral een signaalfunctie. Verder wetenschappelijk onderzoek is nodig om een nauwgezet beeld te krijgen van het ontstaan, de prevalentie en de dynamiek van sociaal-emotionele problemen bij kinderen met dyslexie.
2. De resultaten geven geen reden om aan te nemen dat er sprake is van een verhoogde mate van problemen op het vlak van sociale contacten of van agressief gedrag onder kinderen met dyslexie.
3. Onder de groep kinderen met dyslexie vertoont 16% regelmatig lusteloos gedrag, hetgeen als een zorgwekkend resultaat gezien kan worden.
4. Er zijn forse percentages problemen gerapporteerd op het vlak van faalangst en stress: 44% is erg zenuwachtig als bij gepresteerd moet worden bij toetsen, proefwerken of spreekbeurten; 32,4% heeft last van faalangst; 26% heeft weinig zelfvertrouwen. Ook dit baart zorgen.
5. Het derde zorgelijke aspect betreft slaapproblemen: één op de drie kinderen met dyslexie heeft problemen met inslapen; voor bijna de helft van de kinderen worden op ten minste één aspect van het slapen klachten gerapporteerd. Bovendien lijken de (in-)slaapproblemen samen te hangen met de problemen op het vlak van faalangst en stress. Daar slaapproblemen op hun beurt kunnen leiden tot meer stress, problemen met aandacht, geheugen, en probleemoplossend vermogen in de klas, en tot een verslechtering van de schoolprestaties, dreigen deze kinderen in een negatieve, vicieuze cirkel te belanden.

Referenties

- Ackerman, B. P., Izard, C. E., Kobak, R., Brown, E. D., & Smith, C. (2007). Relation between reading problems and internalizing behavior in school for preadolescent children from economically disadvantaged families. *Child Development, 78*, 581–596.
- Blunden, S., Hoban, T. F., & Chervin, R. D. (2006). Sleepiness in children. *Sleep Medicine Clinics, 1*, 105–118.
- Boetsch, E. A., Green, P. A., & Pennington, B. F. (1996). Psychosocial correlates of dyslexia across the life span. *Development and Psychopathology, 8*, 539–562.
- Hellendoorn, J. (1998). Volwassenen met een leerstoornis: hun eigen visie. In P. Ghesquière & A. J. J. M. Ruijsenaars (Red.), *Ernstige leer- en gedragsproblemen op school* (pp. 167–184). Amersfoort: Acco.
- Ingesson, S. G. (2007). *Growing up with dyslexia: Cognitive and psychosocial impact, and salutogenic factors*. Doctoral dissertation. Lund University, Sweden.
- Maughan, B., & Carroll, J. (2006). Literacy and mental disorders. *Current Opinions in Psychiatry, 19*, 350–354.
- McNulty, M. A. (2003). Dyslexia and the life course. *Journal of Learning Disabilities, 36*, 363–381.
- Owen, J. (2007). Classification and epidemiology of childhood sleep disorders. *Sleep Medicine Clinics, 2*, 353–361.
- Paavonen, E. J., Aronen, E. T., Moilanen, I., Piha, J., Räsänen, E., Tamminen, F., et al. (2000). Sleep problems of school-aged children: A complementary view. *Acta Paediatrica, 89*, 223–228.
- Poskiperta, E., Niemi, P., Lepola, J., Ahtola, A., & Laine, P. (2003). Motivational-emotional vulnerability and difficulties in learning to read and spell. *British Journal of Educational Psychology, 73*, 187–206.

- Ruijsenaars, A. J. J. M., De Haan, C., Mijs, L. I. M., & Harinck, F. J. H. (2008). Dyslexie bij volwassenen: meer dan problemen met lezen en schrijven. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, *47*, 135–145.
- Sadeh, A., Raviv, A., & Gruber, R. (2000). Sleep patterns and sleep disruptions in school-age children. *Developmental Psychology*, *36*, 291–301.
- Ter Bogt, T., Van Dorsselaer, S., Vollebergh, W. (2003). *Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Undheim, A. M. (2003). Dyslexia and psychosocial factors: A follow-up study of young Norwegian adults with dyslexia in childhood. *Nordic Journal of Psychiatry*, *57*, 221–226.
- Van Riel, E. (2004). Nachtbrakers. Maar ik kán niet slapen! *J/M*, december 2004.
- Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S., & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2005/4).